

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-05>
УДК 02(477.74-25):355.4-042.3(470-651.1:477-651.2)“2022”

Ігор Стамбол

кандидат історичних наук, доцент

Київський університет імені Бориса Грінченка

Вул. Тимошенка, 136, 04212, Київ, Україна

Email: i.stambol@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3099-3862>

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ОДЕСИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 2022 РОКУ

Мета дослідження — з'ясувати особливості діяльності бібліотек Одеси під час воєнного стану 2022 р. Завдання полягають у збиранні інформації про реакції бібліотекарів на початок війни, становище бібліотек, ступінь втрат бібліотечних фондів та в оцінці змін у діяльності за пів року воєнного стану. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні усноїсторичного та історико-порівняльного методів. Уперше на сьогодні здійснено аналіз ситуації в бібліотечних закладах Одеси. Автор провів опитування (у форматі анкетування) співробітників 21 бібліотеки Одеси. У межах анкетування бібліотекарям було запропоновано дати відповіді на низку питань, що стосуються їхнього становища, функцій та першочергових дій на початку російської збройної агресії проти України. На основі одержаних відповідей визначено основні напрями діяльності бібліотек та інновації під час національно-оборонної війни 2022 р. Особливості роботи одеських бібліотек

Як цитувати: Стамбол, І. Особливості діяльності бібліотек міста Одеси під час воєнного стану 2022 року. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 62, 2022, с. 128-141. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-05>.

How to cite: Stambol, I. Odesa's Libraries during the Martial Law of 2022. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 62, 2022, pp. 128-141. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-05>. (In Ukrainian)

стосувалися п'яти аспектів: реагування на початок війни; безпековий стан; питання, що пов'язані з фондами; інноваційна діяльність; питання, пов'язані зі становищем співробітників. Установлено, що бібліотеки Одеси не зазнали такої шкоди, як інші заклади в багатьох прифронтових містах України. Воєнний стан спричинив як низку проблем, зокрема пов'язаних з безпекою, фінансуванням і поповненням фондів, так і появу певних перспектив для інновацій. Бібліотеки пришивдишили сканування цінних фондів, стали опікуватися безпековими питаннями, почали звертати більше уваги на власну роль у психологічному здоров'ї громади. Успішними виявилися різноманітні волонтерські активності. Бібліотеки дуже активно долучилися до інформаційного опору російській агресії та професійно зберігають фонди, реагуючи на різноманітні виклики.

Ключові слова: **бібліотеки, Одеса, війна Росії проти України.**

Унаслідок неспровокованої російської збройної агресії проти України постраждали сотні закладів освіти й культури. Особливих руйнувань зазнали прифронтові міста, до яких опосередковано через приморське розташування можна віднести й Одесу. Реальна загроза морського десанту російської армії зберігалася впродовж кількох місяців повномасштабної війни, а саме місто зазнало незначних руйнувань. Воєнний стан значно вплинув на соціокультурне життя Одеси, зокрема через появу великої кількості внутрішньо переміщених осіб, інформаційну складову війни, діяльність волонтерських рухів, мобілізацію та збільшення кількості учасників бойових дій тощо. Це позначилося на діяльності всіх закладів, зокрема й на функціонуванні бібліотек.

Бібліотечна справа має свою специфіку та відіграє важливу соціальну роль у поширенні інформації та забезпеченні певного психологічного клімату в місцевій громаді. Від часу запровадження воєнного стану бібліотеки Одеси зіткнулися з новими викликами, тому вивчення їхнього кризового менеджменту та пошуків рішень у нових реаліях сприятиме розвитку не лише бібліотечної справи, але й буде корисним для багатьох інших культурних і освітніх закладів. Метою статті є з'ясувати особливості діяльності бібліотек Одеси під час воєнного стану 2022 р. Завдання дослідження полягають у збиранні інформації

про реакції бібліотекарів на початок війни, становище бібліотек, ступінь втрат та зміни в діяльності за пів року воєнного стану.

Оскільки вказана проблема є сучасною, то лишається ще не дослідженою. Натомість її висвітлюють українські ЗМІ. Зокрема, одеські журналісти намагалися з'ясувати ситуацію щодо функціонування бібліотек уже в перші дні конфлікту, який запропоновано називати національно-оборонною війною (Stambol 2022, 298). Наприклад, кореспонденти одеського телеканалу «Град», відвідавши кілька бібліотек, відзначили в сюжеті, що «сьогодні книги виконують не лише освітню функцію, а й допомагають відволіктися від життєвих труднощів... попри труднощі воєнного часу, борці культурного фронту — бібліотекарі продовжують ділитися знаннями з молодими жителями Одеси» (пер. з рос.)¹ (Odesskie biblioteki rabotayut). Також у ЗМІ опубліковано інтерв'ю з директоркою Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки імені М. С. Грушевського (ООУНБ імені М. С. Грушевського) Юліаною Омельченко щодо ревізії фондів та вилучення російськомовної пропагандистської літератури (Sorokina 2022).

Журналістські матеріали висвітлюють і деякі нові ініціативи бібліотек під час воєнного стану, зокрема протидію російській пропаганді й створення циклів лекцій на суспільну та історичну тематику (Strumok 2022). Також у ЗМІ з'явилася згадка про Всеукраїнський круглий стіл, присвячений актуальній біографічній тематиці (Holovchenko 2022), та про обласний онлайн-семінар «Бібліотеки Одещини у мирний час (2021 р.) і особливості діяльності у реаліях воєнного стану (2022 р.)». Обидва заходи проведено на базі ООУНБ імені М. С. Грушевського. Серед доповідей, виголошених на семінарі: «Публічні бібліотеки — інформаційні центри з питань законодавства України в період воєнного стану»; «Робота медіа-хабу в умовах воєнного стану: досвід ООУНБ ім. М. Грушевського»; «Усе для Перемоги! Волонтери у бібліотеках області» — тематика, яка свідчить і про роботу бібліотек, і про їхній актуальний досвід (Prohrama oblasnoho onlajn-seminaru 2022).

¹ Тут і далі, якщо не вказано інше, всі переклади належать авторіві статті.

Ще одним джерелом для розуміння особливостей діяльності одеських бібліотек під час війни є спеціальна аналітична записка щодо роботи в умовах воєнного стану, видана влітку 2022 р. Серед іншого в ній відзначено, що майже всі районні бібліотеки Одещини працюють, попри воєнний стан: «Бібліотеки Одещини працюють і роблять все можливе, аби підтримати кожного читача своєї бібліотеки, організовують дозвілля як для дітей, так і для дорослих. Великий внесок і самих читачів, які беруть участь у патріотичних флешмобах, поетичних марафонах та інших заходах. Така підтримка наших захисників сприяє піднесенню їх бойового духу та наближає нас до Перемоги» (Publichni biblioteku 2022, 20).

Цінну інформацію про виклики, з якими зіткнулися бібліотеки у воєнний час, містить розмова історикіні Ольги Вовк зі співробітницями ООУНБ імені М. С. Грушевського Ольгою Булгаковою, заступницею директора бібліотеки з наукової роботи, та Ольгою Нагорнюк, завідувачкою відділу соціокультурної діяльності. Інтерв'ю записано 14 червня 2022 р. в рамках реалізації наукового проєкту «Місто і війна: руйнування, збереження і переосмислення міської культурної спадщини великих міст Південно-Східної України в період російської військової агресії» (Interv'iu 2022).

Крім того, у межах підготовки цього дослідження було проведено анкетування бібліотекарів Одеси. Анкета містила такі запитання: Чи була бібліотека готова до початку військової агресії? Який був порядок дій бібліотекарів у перші дні агресії? Чи зазнали бібліотечні установи Одеси пошкоджень? Чи відбувалися хакерські атаки на портали бібліотек? Чи поповнювалися фонди бібліотеки за пів року воєнного стану? Чи зазнали бібліотекарі шкоди, як змінилося їхнє матеріальне становище? Чи опинилися співробітники бібліотек у вимушеній еміграції? Чи з'явилися нові функції в бібліотеки під час воєнного стану? Чи розпочалася в бібліотеці ревизія фондів або програмного забезпечення у зв'язку з воєнним станом? Чи долучалася бібліотека до волонтерської роботи (якщо так, якої саме)? Чи активізувала бібліотека роботу із військовими, учасниками ТрО? Чи активізувала бібліотека роботу із внутрішньо переміщеними особами? (Osoblyvosti roboty ... anketa 2022).

Анкету було перетворено на «Google-форму» та розіслано до бібліотек одеської Центральної бібліотечної системи (ЦБС), обласних та університетських бібліотек (Osoblyvosti roboty ... відповidi bibliotek 2022). Анкетування тривало з 2 до 9 вересня 2022 р. Загалом було одержано відповіді від представників 21 бібліотеки. Спираючись на ці дані, можна визначити п'ять аспектів роботи одеських бібліотек у визначений період: реагування на початок війни; безпековий стан; питання, що пов'язані з фондами; інноваційна діяльність; питання, пов'язані зі становищем співробітників. З-поміж цих аспектів не згадано матеріальні збитки, адже бібліотеки Одеси не зазнавали руйнувань через обстріли, за винятком 3-ї філії ЦБС, співробітники якої, щоправда, не вказали масштаби збитків. Також інформаційні системи і сайти бібліотек міста не зазнали кібератак.

Дії бібліотекарів Одеси, пов'язані з реагуванням на початок війни, детально описують співробітники ООУНБ імені М. С. Грушевського у згаданому інтерв'ю. Зокрема відзначено, що всі заходи, заплановані на 24 лютого в ООУНБ імені М. С. Грушевського, було скасовано. Розпорядження від місцевої влади про порядок дій з'явилося тільки наприкінці дня: співробітники мали залишити приміщення бібліотеки у зв'язку з небезпекою (Interv'iu 2022).

Після відновлення роботи 1 березня було закуплено передусім велику кількість скотчу, щоб заклеїти вікна приміщень. Це мало убезпечити фонди і працівників бібліотеки від скла, що може становити небезпеку під час вибухів. Крім того, бібліотекарі ООУНБ імені М. С. Грушевського розпочали консервацію частини фонду, яка становить значну цінність. Було вирішено скласти перелік найцінніших видань бібліотеки. Коли ще лишалася загроза десанту окупантів, змінили підхід до сканування наявних книг. До війни сканували переважно краєзнавчі видання за програмою співпраці з Національною публічною бібліотекою імені Ярослава Мудрого (м. Київ), а під час російського нападу стали сканувати найцінніші та рідкісні видання. Для цього було налагоджено співпрацю з низкою міжнародних і спонсорських установ, що посприяли реалізації вказаних завдань (зокрема, на момент запису інтерв'ю бібліотека планувала отримати два спеціальні книжкові сканери) (Interv'iu 2022).

Спонсори допомогли з купівлею ролетів для вікон та камер зовнішнього спостереження на два боки будівлі. Бібліотека отримала також сім професійних вогнегасників. Було проведено навчання для співробітників з протипожежної безпеки й правил користування первинними засобами пожежогасіння. Адміністрація ООУНБ імені М. С. Грушевського, враховуючи досвід Миколаєва, на випадок блокування Одеси забезпечила бібліотеку за підтримки ГО «Музей змін» стратегічним запасом води (двісті п'ятилітрових каністр). Крім реалізації заходів зі збереження будівлі бібліотеки та її фонду, співробітники долучилися до організації укріплень та створення захисних споруд з мішків із піском у місті (Interv'iu 2022).

Воєнний стан призвів до змін і в діловодстві ООУНБ імені М. С. Грушевського: адміністрація бібліотеки створила спеціальну папку з документами, де зібрано розпорядження адміністрації міста та внутрішні інструкції, що регламентують роботу установи. Ольга Нагорнюк також відзначила посилення інтересу журналістів до роботи бібліотеки. Зокрема іноземних представників ЗМІ зацікавило питання, як фахівці зберігають цінні книги та установу загалом (Interv'iu 2022).

За даними проведеного анкетування, від початку російської військової агресії більшість бібліотек Одеси призупинила свою діяльність. Однак роботу було відновлено досить швидко: деякі зробили це через два тижні, інші — через три. 85 % опитаних співробітників бібліотек вказали, що координували свої дії відповідно до розпоряджень місцевої адміністрації. Проте одна з відповідей звучить так: «Моя позиція одна — чітко проукраїнська. Наша місцева влада мовчала перші два тижні... На вказівки [я] не чекала» (Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022). Бібліотеки закладів вищої освіти діяли також згідно з розпорядженнями Міністерства освіти і науки України.

Серед першочергових напрямів роботи в перші дні війни бібліотекарі, окрім відзначених вище, вказали такі: моральна підтримка читачів, організація плетіння маскувальних сіток і низка заходів для згуртування одеситів і гостей міста; участь в інформаційному опорі; забезпечення стабільної роботи онлайн-сервісів; урегулювання кадрових питань; інформування читачів про правила поведінки

під час повітряних тривог; допомога переселенцям (збирання речей і продуктів, пошук житла серед друзів і знайомих); проведення курсів школи виживання; онлайн-обслуговування читачів; підготовка відеороликів, організація літературних виставок «на славу України та ЗСУ» (Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022).

Результати анкетування дають змогу уявити ступінь підготовленості бібліотеки до воєнних дій. На це питання більше половини опитаних співробітників бібліотек відповіли «ні» і понад чверть визначили становище як часткову готовність. Серед ознак неготовності бібліотечні співробітники відзначили: непристосованість приміщень для надійного збереження книжкового фонду під час воєнного стану; відсутність підвалів і бомбосховищ, а також велику віддаленість бібліотек від бомбосховищ. Водночас бібліотекарі вказали на наявність вогнегасників, протигазів, аптечок, медичних препаратів першої необхідності, антисептиків тощо. Основними причинами неготовності названо такі: військова агресія була несподівана для більшості бібліотекарів; повністю не усвідомлювався ступінь російської загрози. На момент опитування лише трохи більше половини представників бібліотек вказали, що мають надійні бомбосховища. Тому під час повітряної тривоги бібліотеку зачиняють, а читачам пропонують пройти в найближче бомбосховище (Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022).

Враховуючи вищезазначене, показово, що найбільша бібліотека міста — Одеська національна наукова бібліотека (ОННБ) — «у зв'язку з ранковими терактами [24 лютого], вчиненими російською федерацією проти цивільного населення України», тимчасово зачинила для читачів приміщення головного корпусу (вул. Пастера, 13), але продовжила обслуговувати користувачів в іншому корпусі бібліотеки (вул. Академіка Філатова, 1) (Hrafik roboty).

Слід відзначити, що питання, пов'язані з фондами, окрім згаданих вище потреб захисту під час обстрілів, стосуються також їх поповнення та ревізії. За майже пів року воєнного стану бібліотеки отримали в різний спосіб лише по кілька сотень видань. Здебільшого це були подарунки читачів, місцевої влади та науковців, а також передплата

періодики за власні кошти бібліотекарів. Співробітники деяких бібліотек відзначають, що більшість книг, що надійшли до фондів цьогоріч, українською мовою (*Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022*).

Три чверті опитаних бібліотекарів відзначили, що розпочали ревізію фондів від початку російської агресії. Наприклад, ООУНБ імені М. С. Грушевського активно долучилася до дерусифікації (деколонізації), що на громадському та частково на муніципальному рівні проводиться в Одесі. Бібліотека переглядає фонди на наявність видань та авторів, які відповідно до рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України та ГО «Жива бібліотека» мають загрозу для державної безпеки України. Наприклад, книги, видані в Росії після 1991 р., підлягають аналізу та вилученню в разі антиукраїнського спрямування. Водночас, за словами Ольги Нагорнюк, таких книг у бібліотеці дуже мало, адже після початку російської агресії в 2014 р. такі книги до фонду бібліотеки не потрапляли (*Interv'iu 2022*).

Директорка ООУНБ імені М. С. Грушевського Юліана Омельченко відзначає: «Насамперед списанню підлягають книги, в яких схвалюється російська агресія, висловлюються сумніви, що Україна може бути суверенною державою, де герої не наші Збройні сили, а російська поліція чи армія. У фондах краєзнавчого характеру залишаються лише ті книги та видання, в яких розповідається про історію Одеської області та всього нашого краю. Однак ... ми маємо виважено ставитись до списання літератури. Однозначно видаляються з фондів лише ті твори та автори, які перебувають у санкційних списках» (пер. з рос.) (*Sorokina 2022*).

Серед інновацій та нових форм роботи фахівці ООУНБ імені М. С. Грушевського сконцентрувалися, зокрема, на просвітницькій роботі. Наприклад, було реалізовано цикл заходів історичної тематики, але в контексті національно-оборонної війни. Заходи з яскравим публіцистичним спрямуванням, наприклад «Як зрозуміти росію», або «Катерина II, як путін 18 століття», відбуваються у змішаному режимі, а їхні відеозаписи розміщуються на ютуб-каналі бібліотеки. За три місяці війни було проведено 31 лекцію і вирішено зробити

спеціальний оригінальний бібліографічний покажчик таких лекцій з QR-кодами (Interv'iu 2022).

У контексті сучасної війни ООУНБ імені М. С. Грушевського відстежує краєзнавчі та регіональні ресурси та веде власну базу важливих подій, що сприятимуть збереженню пам'яті громади. Цю базу активно наповнюють співробітники краєзнавчого відділу та демонструють на сайті бібліотеки. У поточному краєзнавчому бібліографічному покажчику, який публікують при бібліотеці з 1950-х рр., створено спеціальну рубрику «Воєнний стан», присвячену війні Росії проти України (публікації, які висвітлюють перебіг війни, злочинні дії російських військ на території України, подвиги українських військових тощо) (Interv'iu 2022).

Своєю чергою Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова також долучається до створення бази даних «Незламна Україна». Вона містить такі розділи: нормативно-законодавчі документи періоду воєнного стану, хроніка подій війни у вітчизняній пресі, соціальні мережі про воєнні події та висвітлення подій у зарубіжній пресі. Кожен розділ наповнюється поступово з поділом інформації за місяцями (Nezlamna Ukraina).

ОННБ у співпраці з Регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Одеській області в рамках програми «Інформаційно-контактного центру правової допомоги» проводить лекції і консультації. Наприклад, у вересні 2022 р. відбувся семінар на тему «Мобілізація жінок під час воєнного стану» (Mobilizatsiia zhinok 2022). Таких заходів доволі багато.

Дані проведеного анкетування свідчать: три чверті одеських бібліотекарів відзначили, що їхні функції неформально змінилися з початку війни. Зокрема, це проведення патріотичних заходів (ширше коло подій і активніша залученість) та виставок, а також виконання бібліотекарями ролі імпровізованих психологів, особливо у спілкуванні з читачами старших вікових категорій (Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022).

Значних масштабів набула волонтерська діяльність. Окрім уже звичного плетіння захисних сіток та організації психологічних

і просвітницьких заходів, бібліотекарі долучилися до акцій на потреби ЗСУ, пакування піску в мішки, які використовують для захисту будівель та пам'яток, збирання речей, продуктів і лікарських засобів для вимушених переселенців. Співробітники бібліотек вказують, що вони: «стали більше пропагувати книжки українських письменників, а також книги письменників добровольців-військових, які брали участь в подіях 2014 р. Пропагуємо книги зарубіжних письменників, які підтримують Україну... Зробили оформлення зовнішнього фасаду бібліотеки у патріотичному стилі...» (Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022).

Бібліотекарі надавали адресну допомогу пенсіонерам, людям з інвалідністю, консультували переселенців і незахищені категорії населення щодо отримання соціальної допомоги в різних організаціях Одеси. Також у деяких бібліотеках стали надавати правову допомогу внутрішньо переміщеним особам. Окремо в анкетах згадано про матеріальну допомогу бібліотекаркам з Херсонщини. Бібліотека імені Едуарда Багрицького започаткувала нову форму роботи: сімейні заходи для родин з дітьми («Модульне орігамі», «Казкотерапія»): «всі разом створюють маленькі шедеври, спілкуються, забувають про час [війни]» (Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022).

У відповідях на питання анкети щодо становища бібліотечних співробітників, на щастя, не було зафіксовано жодного випадку, коли би працівники бібліотек постраждали внаслідок обстрілів. Проте одна з відповідей свідчить, що моральний стан бібліотекарів погіршився, зокрема через родичів, які «постраждали в іншому регіоні України та були змушені покинути свої домівки». Промовистим є той факт, що 60 % опитаних бібліотекарів відзначили: вони зазнали матеріальної шкоди у зв'язку зі скороченням фінансування галузі. У тій же ООУНБ імені М. С. Грушевського, попри активну роботу, частину співробітників відправлено у вимушену відпустку без збереження заробітної плати (Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022).

За результатами анкетування в більше ніж половині досліджених бібліотек 1-2 співробітники опинилися за кордоном, у двох бібліотеках — понад 5 співробітників стали вимушеними емігрантами. Одержані

дані, звичайно, не мають статистичної ваги, водночас дозволяють припустити, що незабаром бібліотеки Одеси відчуватимуть певний дефіцит кваліфікованих кадрів та будуть змушені залучати до роботи менш досвідчених співробітників.

Від 24 лютого 2022 р. помітно змінилася відвідуваність бібліотек. Наприклад, в обласних бібліотеках, зокрема завдяки проведенню просвітницьких заходів, кількість читачів поступово збільшувалася. Натомість у районних і дитячих бібліотеках, навпаки, відвідувачів стало помітно менше. Показово, що співробітники однієї з бібліотек зазначили під час анкетування вірогідну причину — «еміграція жінок з дітьми» (Osoblyvosti roboty ... vidpovidi bibliotek 2022).

Підбиваючи підсумки дослідження, варто відзначити, що бібліотеки Одеси не зазнали великих руйнувань. Воєнний стан зумовив проблеми, пов'язані з безпекою, фінансуванням і поповненням фондів, а також спричинив появу певних перспектив для трансформацій. Бібліотеки пришвидшили сканування книжок, що мають культурну цінність, почали звертати більше уваги на питання забезпечення співробітників і читачів, а також власну роль у сприянні нормалізації колективного психологічного здоров'я громади. Також бібліотекарі активно долучилися до різноманітних волонтерських заходів. Бібліотеки беруть активну участь в інформаційному опорі російській агресії та професійно зберігають фонди, реагуючи на різноманітні виклики, спровоковані війною.

Список джерел та літератури / List of sources and literature

Holovchenko, V. Biografii rozbratu: chomu ukraintsi dosi ne znaiut' spravzhnikh heroiv svoho narodu. *Parlament.UA*, 19 travnia 2022, <https://parlament.ua/opinion/biografii-rozbratu-chomu-ukrainczi-dosi-ne-znaiut-spravzhnih-geroiv-svogo-narodu/>. Дата перегляду: 19 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Головченко, В. Біографії розбрату: чому українці досі не знають справжніх героїв свого народу. *Парламент.UA*, 19 травня 2022, <https://parlament.ua/opinion/biografii-rozbratu-chomu-ukrainczi-dosi-ne-znaiut-spravzhnih-geroiv-svogo-narodu/>. Дата перегляду: 19 жовтня 2022.

Hrafiк roboty biblioteki. *Odes'ka natsional'na naukova biblioteka: ofitsijnyj veb-sajt*, http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=1478. Data perehliadu: 19 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Графік роботи бібліотеки. *Одеська національна наукова бібліотека: офіційний веб-сайт*, http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=1478. Дата перегляду: 19 жовтня 2022.

Interv'iu 1: Misto i rukhoma kul'turna spadschyna (muzei, arkhivy ta biblioteki). *CityFace Project & City and War Project*, https://www.youtube.com/watch?v=o2lCPRogS_8. Data perehliadu: 16 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Інтерв'ю 1: Місто і рухома культурна спадщина (музеї, архіви та бібліотеки). *CityFace Project & City and War Project*, https://www.youtube.com/watch?v=o2lCPRogS_8. Дата перегляду: 16 жовтня 2022.

«Mobilizatsiia zhinok pid chas voiennoho stanu». *Odes'ka natsional'na naukova biblioteka: ofitsijnyj veb-sajt*, http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3812. Data perehliadu: 19 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

«Мобілізація жінок під час воєнного стану». *Одеська національна наукова бібліотека: офіційний веб-сайт*, http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3812. Дата перегляду: 19 жовтня 2022.

Nezlamna Ukraina. *Naukova biblioteka Odes'koho Natsional'noho universytetu imeni I. I. Mechnykova*, <http://lib.onu.edu.ua/bd-nezlamna-ukrayina/>. Data perehliadu: 19 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Незламна Україна. *Наукова бібліотека Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова*, <http://lib.onu.edu.ua/bd-nezlamna-ukrayina/>. Дата перегляду: 19 жовтня 2022.

Odesskie biblioteki rabotayut i primimayut chitatelej. *Grad.ua*, <https://grad.ua/news/92686-odesskie-biblioteki-rabotajut-i-prinimajut-chitatelej.html>. Data perehliadu: 15 zhovtnia 2022. (In Russian)

Одесские библиотеки работают и принимают читателей. *Grad.ua*, <https://grad.ua/news/92686-odesskie-biblioteki-rabotajut-i-prinimajut-chitatelej.html>. Дата перегляду: 15 жовтня 2022.

Osoblyvosti roboty odes'kykh bibliotek pid chas voiennoho stanu. Anketa, https://docs.google.com/forms/d/1_WmWE96mef9EIKr8tP9VERxV8n7kfYBKSKhH0K1Fx0k/prefill. Data perehliadu: 16 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Особливості роботи одеських бібліотек під час воєнного стану. Анкета, https://docs.google.com/forms/d/1_WmWE96mef9EIKr8tP9VERxV8n7kfYBKSKhH0K1Fx0k/prefill. Дата перегляду: 16 жовтня 2022.

Osoblyvosti roboty odes'kykh bibliotek pid chas voiennoho stanu. Vidpovidi bibliotek, https://docs.google.com/spreadsheets/d/1itT5bxIBzEdln_86ti_DT19imnO31G7ALDFtrqrxwow/edit?usp=sharing. Data perehliadu: 16 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Особливості роботи одеських бібліотек під час воєнного стану. Відповіді бібліотек, https://docs.google.com/spreadsheets/d/1itT5bxIBzEdln_86ti_DT19imnO31G7ALDFtrqrxwow/edit?usp=sharing. Дата перегляду: 16 жовтня 2022.

Prohrama oblasnoho onlajn-seminaru «Biblioteki Odeschyny u myrnyj chas (2021 r.) i osoblyvosti diial'nosti u realiiakh voiennoho stanu (2022 r.)» (12 kvitnia 2022 roku). *OOUNB imeni M. S. Hrushevs'koho*, <https://app.box.com/s/35umirr7cudc9lfdwkpgy3ren5tgm26x>. Дата perehliadu: 16 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Програма обласного онлайн-семинару «Бібліотеки Одещини у мирний час (2021 р.) і особливості діяльності у реаліях воєнного стану (2022 р.)» (12 квітня 2022 року). *ООУНБ імені М. С. Грушевського*, <https://app.box.com/s/35umirr7cudc9lfdwkpgy3ren5tgm26x>. Дата перегляду: 16 жовтня 2022.

Publichni biblioteki v umovakh voiennoho chasu: z dosvidu roboty bibliotek Odes'koi oblasti: analit. dovidka z dosvidu roboty. Uporiad. H. P. Didenko, vidp. za vyp. O. A. Bulhakova. Odesa, 2022.

Публічні бібліотеки в умовах воєнного часу: з досвіду роботи бібліотек Одеської області: аналіт. довідка з досвіду роботи. Упоряд. Г. П. Діденко, відп. за вип. О. А. Булгакова. Одеса, 2022.

Sorokina, I. Odes'ki biblioteki pozbudut'sia rosijs'kykh knyh? *Odes'ke zhyttia*, 30 veresnia 2022, <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/odeski-biblioteki-pozbudutsia-rosijskykh-knyh>. Дата perehliadu: 19 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Сорокіна, І. Одеські бібліотеки позбудуться російських книг? *Одеське життя*, 30 вересня 2022, <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/odeski-biblioteki-pozbudutsia-rosijskykh-knyh>. Дата перегляду: 19 жовтня 2022.

Stambol, I. Vijna Ukrainy z Rosiieiu v intelektual'nij spadshchyni lideriv ukrainstva XX stolittia. *Naukovi pratsi Natsional'noi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernads'koho*, vyp. 63, 2022, s. 290-304. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.63.290>. (In Ukrainian)

Стамбол, І. Війна України з Росією в інтелектуальній спадщині лідерів українства ХХ століття. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, вип. 63, 2022, с. 290-304. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.63.290>.

Strumok, A. V oblasnij bibliotetsi Odeschyny protydiit' dezinformatsii v realiiakh vijny. *Tezys*, 30 bereznia 2022, <https://www.thesis.od.ua/2022/03/30/v-oblasnij-biblioteczi-odeshhini-protidiyut-dezinformaczi%D1%97-v-realiyah-vijni/>. Дата perehliadu: 19 zhovtnia 2022. (In Ukrainian)

Струмок, А. В обласній бібліотеці Одещини протидіють дезінформації в реаліях війни. *Тезис*, 30 березня 2022, <https://www.thesis.od.ua/2022/03/30/v-oblasnij-biblioteczi-odeshhini-protidiyut-dezinformaczi%D1%97-v-realiyah-vijni/>. Дата перегляду: 19 жовтня 2022.

Ihor Stambol

Candidate of History, Associate Professor

Borys Grinchenko Kyiv University

Tymoshenko st., 13b, 04212, Kyiv, Ukraine

Email: i.stambol@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3099-3862>

**ODESA'S LIBRARIES
DURING THE MARTIAL LAW OF 2022**

The article analyses the work of Odesa's libraries during the martial law of 2022. The author aimed to collect information about librarians' reactions to the beginning of the war, the overall state of the city's libraries, and the extent of collection losses, and to assess changes and trends in library work over half a year of martial law. The study is based on the oral-historical and historical-comparative methods and represents the first attempt to analyze the ongoing state of the library industry in Odesa. The author conducted a survey (in the form of a questionnaire) of employees of 21 libraries in the city. As part of the survey, librarians were asked to answer a number of questions regarding their situation, functions, and actions at the beginning of the full-scale Russian aggression against Ukraine. On the basis of the received answers, the principal directions of library activities and innovation during the war of national defense of 2022 are outlined. The distinguishing features of the work of libraries in Odesa concern five aspects: reaction to the beginning of the war; security conditions; collection-related issues; innovation; and situation of employees. The author notes that the libraries of Odesa have suffered less damage than library institutions in many frontline cities of Ukraine. Martial law has created both a number of challenges, particularly in the areas of security, funding, and collection expansion, and some opportunities for innovation. Libraries fast-tracked the scanning of valuable collections and began to pay more attention to issues of security and to their role in the psychological health of the community. Success has been had with a number of volunteer initiatives. Libraries have been taking very active part in informational resistance against the Russian invasion and are demonstrating professionalism in preserving their collections and responding to various challenges.

Keywords: libraries, Odesa, Russia's war against Ukraine.

Текст надійшов до редакції 28.10.2022.

The text was received by the editors 28.10.2022.

Текст затверджено до друку 25.11.2022.

The text is recommended for printing 25.11.2022.